

Oratoriumconcert: *Het offer van Isaak*

9 april 2019 Damiaankerk
(Theologisch Pastoraal Centrum)
Groenenborgerlaan 149, Antwerpen

Wag er gem dem gotes gepot
Kint, und gem dem hochste got
Da gem der hohen lieb gotes
Da dem willen sems gepotes
Wan er mit raten herre gar
Invaldleich spricht dar
Das riu opfer heilig
In allen falsch vumartig
Da der alter wart berait
Da auf er d' gotes heilichait

Das opfer pingen solt
Wan er das opfer wolt
Volenden van der digen wert
Aber semen sin das suert
Beruht, dat begruif zehant
Ein engel der dar was gesant
Da wente alda der dymdes tot
Ein ander opfer er gepot
Dem gute manne van zangt un sa
Ein schat das was berait alda

ACHTERGROND

Op verzoek van Procant vzw. heeft Willem Ceuleers drie heel verschillende vertellingen uit Genesis op muziek gezet: literair erfgoed uit de Joodse en christelijke traditie. Deze avond Oratorium 2 (Genesis 22)

In Genesis 22 wordt verteld hoe God Abraham op de proef stelt door hem de opdracht te geven zijn zoon te offeren. Een verhaal dat intrigeert en irriteert. “Een God die zoiets verzint en dat dan op het laatste moment afblaast, zo iemand noemen wij een sadist.” (dixit wijlen Etienne Vermeersch). Ook in ethische discussies over de grondslag van de moraal wordt dit verhaal vaak geciteerd als voorbeeld van hoe een ‘godelijke bevelsethiek’ (heteronome moraal) de humaniteit ondermijnt (Paul Cliteur). Blinde gehoorzaamheid krijgt voorrang op menselijke morele bezinning. Boeiende en terechte vragen. Het is wel duidelijk: dit verhaal doet iets met de hoorder. Je kunt het niet aanhoren, je schouders ophalen, en doorgaan. Je moet reageren.

De Joodse uitleggers hebben dit gedaan middels talrijke midrasjiem (aanvullende, invullende verhalen). Zo zoeken zij naar zin. En ook zij komen er niet uit. Wel is in loop der eeuwen dat dit verhaal met hen is meegegaan (het verhaal dateert waarschijnlijk uit de periode voor de ballingschap) de focus verlegd van Abraham op Isaak (die volgens de verhaal-interne chronologie reeds volwassen zou zijn). Dus moet ‘instemming’ van Isaak veronderstellen: Hij láát zich binden. Het verhaal heet bij hen dan ook ‘de binding van Isaak’ (Akedah). Geen onbelangrijke perspectiefwissel. Ook bij moslims is het verhaal bekend. De bereidheid van Abraham om zijn zoon te offeren wordt door hen zelfs elk jaar herdacht tijdens het Offerfeest. In de hadith wordt overigens gesuggereerd dat niet Isaak maar Ismael het slachtoffer in spe was. De christelijke traditie heeft in dit verhaal al snel een voorafschaduwing van het offer van ‘de Zoon’ gelezen, een typologie die zelfs het openingskoor van de Matthäuspassion heeft gehaald waar gezegd wordt dat Christus het ‘Holz zum Kreuze selber traget’.

Wat dit verhaal als vertelling zo sterk maakt is dat het niet psychologiseert, niets invult, maar pijnlijk minutieus de uiterlijke handelingen beschrijft. Slechts één zin van Abraham tot zijn knechten, en één dialoog tussen vader en zoon. Dat is alles. ‘In der Beschränkung zeigt sich der Meister: Less is more.’ Invullen, antwoorden, reageren, doe je – al luisterend – zelf.

Voor en na het oratorium, wordt het verhaal ingeleid/geduid door Dick Wursten en tot slot krijgt ook Abraham het woord in het motet: ‘Mijn God, wat heb ik U gedaan?’ (het beklag van Abraham).

PROGRAMMA

- Intro: Fantasia en fuga in a-klein
Johann Sebastian Bach, BWV 904 (ca. 1730)

- Inleiding
- **Oratorium: *Het offer van Isaak***
Willem Ceuleers, opus 938, 2019
 1. Openingskoor
 2. Bijbelvertelling
 3. Slotkoor
- Reflectie

- Motet: *Mijn God, wat heb ik U gedaan* (het beklag van Abraham)
Willem Ceuleers, opus 939, 2019

De afbeelding op de cover komt uit de Regensburger Wetlchronik (ca. 1410)
Illustrator onbekend, Ms. 33 (88.MP.70), fol. 34, J. Paul Getty Museum

ORATORIUM: HET OFFER VAN ISAAK

Tekst: Genesis 22 (vertaling NBG 1951).

Openingskoor

Uit Oer is hij getogen,
aartsvader Abraham,
om voortaan te geloven
in 't land van Kanaän,
om voortaan als een blinde
te zien een donker licht,
om voortaan herderziende
te zijn op God gericht.

Bijbelvertelling

- Verteller: Hierna gebeurde het, dat God Abraham op de proef stelde. Hij zei tot hem:
- God: Abraham,
- Verteller: en deze zei:
- Abraham: hier ben ik.
- Verteller: En Hij zei:
- God: Neem toch uw zoon, uw enige, die gij liefhebt, Isaak, en ga naar het land Moria,¹ en offer hem daar tot een brandoffer op een der bergen die Ik u noemen zal.
- Verteller: Toen stond Abraham 's morgens vroeg op, zadelde zijn ezel, en nam twee van zijn knechten met zich mee, benevens zijn zoon Isaak; hij kloofde hout voor het brandoffer, begaf zich op weg en ging naar de plaats, die God hem genoemd had. Toen Abraham op de derde dag zijn ogen opsloeg, zag hij die plaats in de verte. En Abraham zei tot zijn knechten:
- Abraham: Blijft gij hier met de ezel, terwijl ik en de jongen daarginds heengaan; wanneer we hebben aangebeden, zullen wij tot u terugkeren.
- Verteller: Toen nam Abraham het hout voor het brandoffer, legde het op zijn zoon Isaak en nam vuur en een mes met zich mee. Zo gingen die beiden tezamen. Toen sprak Isaak tot zijn vader Abraham en zei:
- Isaak: Mijn vader,
- Verteller: en deze zei:
- Abraham: Hier ben ik, mijn zoon.
- Verteller: En hij zei:

¹ Een verder onbekend land. De naam 'Moria' komt in latere literatuur voor als aanduiding van de tempelberg en wordt vaak afgeleid van het werkwoord 'ra-ah' (zien, c.q. gezien worden), een sleutelwoord in dit verhaal.

Isaak: Hier is het vuur en het hout, maar waar is het lam ten brandoffer?

Verteller: En Abraham zei:

Abraham: God zal Zichzelf voorzien van een lam ten brandoffer, mijn zoon.

Verteller: Zo gingen die beiden tezamen. Toen zij aan de plaats die God hem genoemd had, gekomen waren, bouwde Abraham daar een altaar, schikte het hout, bond zijn zoon Isaak en legde hem op het altaar boven op het hout. Daarop strekte Abraham zijn hand uit en nam het mes om zijn zoon te slachten. Maar de Engel des HEREN riep tot hem van de hemel en zei:

Engel: Abraham, Abraham!

Verteller: En hij zei:

Abraham: Hier ben ik.

Verteller: En Hij zei:

Engel: Strek uw hand niet uit naar de jongen en doe hem niets, want nu weet Ik, dat gij godvrezend zijt, en uw zoon, uw enige, Mij niet hebt onthouden.

Verteller: Toen sloeg Abraham zijn ogen op en daar zag hij een ram achter zich, met zijn horens verstrikt in het struikgewas. En Abraham ging en nam de ram en offerde hem ten brandoffer in plaats van zijn zoon. En Abraham noemde die plaats:

Koor: De HERE zal erin voorzien;

Verteller: waarom nog heden gezegd wordt:

Koor: Op de berg des HEREN zal erin voorzien worden.

Verteller: Toen riep de Engel des HEREN ten tweeden male van de hemel tot Abraham en zei:

Engel: Ik zweer bij Mijzelf, luidt het woord des HEREN: omdat gij dit gedaan hebt, en uw zoon, uw enige, Mij niet onthouden hebt, zal Ik u rijkelijk zegenen, en uw nageslacht zeer talrijk maken, als de sterren des hemels en als het zand aan de oever der zee, en uw nageslacht zal de poort van zijn vijanden in bezit nemen. En met uw nageslacht zullen alle volken der aarde gezegend worden, omdat gij naar mijn stem gehoord hebt.

Verteller: Toen keerde Abraham terug tot zijn knechten, en zij gingen tezamen op weg naar Berseba, en Abraham woonde te Berseba.

Slotkoor

Die met tranen zaaien, zullen met vreugde maaien.
 Zij gaan henen en wenen, en dragen edel zaad,
 en komen met vreugde en brengen haar schoven.

Teksten:

- Openingskoor: **Willem Barnard**, *het Lied van Abraham, vader der gelovigen* (strofe 1)
- Slotkoor: **Psalm 126, vers 6**. Vertaling uit *Den Bibel, Inhoudende dat Oude ende Nieuwe Testament* (Biestkensbijbel, 1560) = vertaling van Luthers Duitse vertaling).

MOTET: HET BEKLAG VAN ABRAHAM

Deel I.

Sonata

Koor: Mijn God, wat heb ik U gedaan?
Waarmee heb ik U bedroefd?
Antwoord mij!

Recitatief: Uit Ur der Chaldeeën ben ik weggegaan,
omdat Gij dat hebt gezegd.
Huis en haard heb ik verlaten,
omdat Gij dat hebt gezegd.
Nu ben ik een vreemdeling
en bijwoner op aarde.

[*arioso*] Mijn God, is dat niet genoeg?
Aria Heilige Here God,
heilige, sterke God,
heilige barmhartige Heiland,
Gij eeuwige God,
laat ons niet verzinken in de bittere nood des doods!
Kyrieleison!

Deel II.

Sonata

Koor: Mijn God, wat heb ik U gedaan?...
Waarmee heb ik U bedroefd?
Antwoord mij!

Recitatief: Wat meer had ik voor U moeten doen,
dat ik niet gedaan heb?
Altaren heb ik voor U gebouwd,
offers heb ik U gebracht.
Waar ik kwam, heb ik uw naam uitgeroepen.
En nu, nu wilt Gij mijn zoon.

[*arioso*] Mijn God, wat heb ik U gedaan?
Waarmee heb ik U bedroefd?
Antwoord mij!
Aria: Heilige Here God,
heilige, sterke God,
heilige barmhartige Heiland,

Gij eeuwige God,
laat ons niet verzinken in de bittere nood des doods!
Kyrieleison!

Deel III.

Sonata

Koor: Mijn God, wat heb ik U gedaan?
Waarmee heb ik U bedroefd?
Antwoord mij!

Recitatief: Isaak zag het mes in mijn handen.
Hij sloeg zijn ogen neer.
Sara keek mij nooit meer aan,
toen ze hoorde wat ik had gedaan.
[arioso] Als Gij zo mijn God wilt wezen,
wil ik uw mens niet langer zijn.

Koor: Heilige Here God,
heilige, sterke God,
heilige barmhartige Heiland,
laat ons niet verzinken in de bittere nood des doods!
Kyrieleison!

Toelichting

Het 'Beklag Gods' of '*Improperia*' (Latijn, meervoud van *improperium* = verwijt) is een klassiek gezang uit de Latijnse liturgie van de Goede Vrijdag. Het wordt gebeden tijdens de kruisverering. Het is de aanklacht God jegens zijn volk: '*Mijn volk, wat heb ik u gedaan? Waarmee heb ik u bedroefd? Antwoord Mij*'. Dat is: 'Waarom heb ik het verdiend dat gij Mijn Zoon kruisigt? Ik heb toch altijd het goede met u voor gehad'. Het 'Beklag Gods' is nauw verbonden met het christelijk anti-judaïsme en een voedingsbodem gebleken voor antisemitisme. In Oost-Europa was het voor WO II niet ongebruikelijk dat na de kruisverering op Goede Vrijdag het kerkvolk naar joodse wijken of dorpen trok om hun gram te halen (namens God, dat spreekt): pogroms.

De tekst van dit motet is een getrouwe 'contrafact' van het Beklag Gods. De koordelen (refreinen) zijn onveranderd overgenomen, de recitatieven zijn stijlgetrouwe variaties op het thema maar dan vanuit Abrahams perspectief. In zekere zin ook een respons op de Gods *improperia*.

MUSICI

koor: sopraan: Hilde De Bleser, Sabine Vanthillo, Bieke Schiltz
alt: Heleen Rouwenhorst, Floor Coomans, Els Caremans
tenor: Aline Hopchet (oboe da caccia)
bas: Luk Verlackt, Hans Neels, Dirk Daems

orkest: blokfluit: Bart De Coster
traverso: Anne Ooms
altchalumeau: Willem Ceuleers
viool: Olga Blansaer, Wilfried Praet
altviool: Heidi Verbruggen
cello: Hilde Van Hooiweghen
contrabas: Sus Herbosch
orgel: Marie-Ange Boost

soli: Danielle Van de Vloet/Ilse Derydt: sopraan (aria in het motet)
Willem Ceuleers: bas

VOLGENDE ORATORIA

De Protestantse cultuurkring Antwerpen (Procant vzw, www.procant.be) nam het initiatief tot deze concerten vanuit de overtuiging dat de culturele erfenis van het christendom ook buiten de kerk (d.w.z. buiten de liturgie) dient te worden gevaloriseerd. De volgende muzikale bijbelvertelling:

- **7 mei:** Genesis 24: Een vrouw voor Isaak (2000 Lange Winkelstraat 5, 2000 Antwerpen) – muziek in de stijl van Mendelssohn. Solisten, instrumentisten, en Walckerorgel.
- Bij voldoende respons zullen in het **najaar** opnieuw twee oratoria worden uitgevoerd (Carissimi en Ceuleers).

Met steun van het CCV en het VBG. Het Vlaams Bijbelgenootschap heeft naar aanleiding van dit initiatief een biblioefie (literaire) uitgave gedrukt van de drie bijbelverhalen (tekst uit de Nieuwe Bijbelvertaling, 2004). Deze is voor bezoekers vrij verkrijgbaar.

Wenst u op de hoogte te worden gehouden mail uw gegevens naar info@procant.be